

MINES DE POTASSA DEL BAGES

Albert Fàbrega Enfedaque

• • • • •

MINES DE POTASSA DEL BAGES

AUTORIA DESCONEGUDA / Fons ICL

 efadós

AJUNTAMENT
DE SÚRIA

AICL

Museu de la
Mineria de Súria

Mines de potassa del Bages

Primera edició: novembre del 2022

© dels textos, Albert Fàbrega Enfedaque
© del pròleg, Oriol Oms

© de les fotografies, vegeu les referències
© d'aquesta edició, Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS
Carrer d'Edison, 3 · Nau A
Pol. ind. Les Torrenteres
08754 El Papiol (Barcelona)
Telèfon 936 731 212
efados@efados.cat
www.efados.cat

Direcció, coordinació i disseny:
Editorial Efadós

Col·laboració:
Ajuntament de Súria
ICL (Israel Chemicals Limited)

Assessorament lingüístic:
M. Neus Doncel Saumell

Fotografies de la portada:
Autoria desconeguda / Fons ICL

Acrònims:
ACBG: Arxiu Comarcal del Bages
AFCEC: Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista
de Catalunya
AHC: Arxiu Històric de Cardona
ANC: Arxiu Nacional de Catalunya
ICL: Israel Chemicals Limited
IEFC: Institut d'Estudis fotogràfics de Catalunya
MGSB: Museu de Geologia del Seminari
de Barcelona

 @catalunyadesapareguda @efados
 @catalunyades @efados
 @catalunyadesapareguda @Editorial Efadós

ISBN: 978-84-19239-35-8
Dipòsit legal: B-20109-2022
Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transfor-
mació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels
seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotoco-
piar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO
(Centre Espanyol de Drets Reprogràfics). www.cedro.org.

ÍNDEX

• • • • •

Pròleg 7
Introducció..... 9

DESCOBRIMENT DE LA POTASSA A SÚRIA 10
El descobriment de la potassa 13
Solvay a Súria 23
Sota terra 61
Trens i aeris 77
La colònia minera 91
Els visitants 99

CARDONA 104
Les salines del duc de Cardona 107
Unión Española de Explosivos (UEE) a Cardona 113
Visites a Cardona i les colònies mineres 135

SALLENT 142
PISA a Sallent 145
Els pous II i III de Sallent 159
El món subterrani 165
El tren 177
La colònia minera 181

BALSARENY 186
Vilafruns a Balsareny 189
Mines que no van ser 197

AUTORIA DESCONEGUDA / Fons ICL

PRÒLEG

UN AFER MINER

Oriol Oms

Professor agregat del Departament de Geologia de la UAB

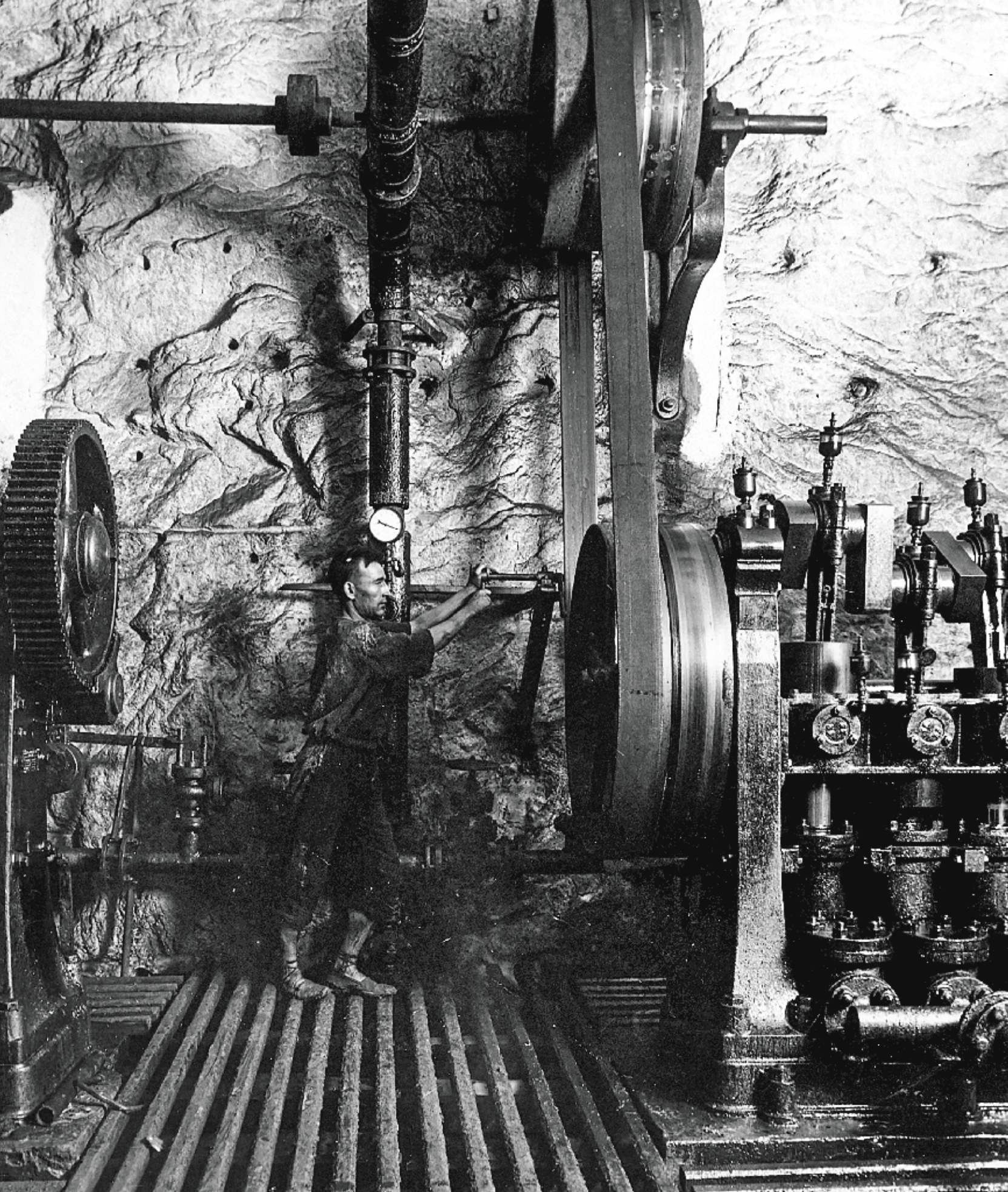
Una de les aventures industrials més importants de Catalunya és la mineria de la potassa al Bages. La immensitat d'aquest recurs estratègic ha fet que l'extracció del mineral reflecteixi els canvis socials, econòmics i tecnològics del segle XX, i que continuaran durant el segle XXI. Més enllà dels municipis propers a les explotacions, sovint hi ha poca consciència de la importància d'aquesta activitat extractiva. La naturalesa subterrània dels treballs limita la visibilitat de les mines a les instal·lacions de superfície, el runam i el tren que transporta el recurs cap al port de Barcelona. Tot això fa que *Mines de potassa del Bages* contribueixi al coneixement i a la conscienciació d'un territori i d'un país.

Albert Fàbrega Enfedaque (Súria, 1951) combina el rigor en l'estudi amb la passió en la recerca de documents, vestigis i imatges. Els seus treballs historiogràfics previs són diversos i valuosos, i inclouen l'explotació minera dels guixos, la sal i la mateixa potassa. A través de l'Editorial Efadós ens presenta, per primer cop, un compendi d'imatges i uns textos que integren la mineria a les explotacions de Súria, Sallent, Cardona i Balsareny. És una feina acurada en què l'autor, entre altres, ha hagut de remenar entre més de 21.000 imatges dels fons documentals cedits per les empreses mineres que han permès aquest treball de síntesi.

El coneixement immens de l'Albert permet contextualitzar els detalls de les feines mineres en el seu entorn social, polític i econòmic. Aquest recull fotogràfic comentat presenta una gran profusió d'imatges dels anys vint del segle passat, coincidint amb l'eclosió dels treballs miners. D'una manera progressiva va minvant el nombre d'imatges fins a arribar a finals de la dècada dels vuitanta, quan el 1990 se segellen els pous de Cardona. Aspectes com la vida a les colònies, les visites oficials, els treballs de superfície o els trens i els aeris ens mostren la connexió entre el treball exterior i el de les mines.

Resulten particularment impressionants les fotografies dels treballs en profunditat. Les imatges dels miners entre galeries, pous, voladures, minadors, vagonetes i altra maquinària ens parlen de les dures condicions del treball, sempre pendents del desplom d'un llis de roca o de qualsevol altre incident. Les mines, aquests forats plens de perills, calor, pols i fosc, veuen la llum en les pàgines d'aquest llibre per mostrar la duresa de l'entorn i el repte humà i tècnic associat a l'extracció del mineral.

Moltes gràcies a tots els que heu fet possible aquest viatge fascinant al laberint subterrani de la Catalunya Central.

INTRODUCCIÓ

EL MÓN DE LA POTASSA

Albert Fàbrega Enfedaque

BACUS

I cap home em dissuadirà que vagi a buscar-lo.

HÈRACLES

Als inferns pregons?

BACUS

I més avall si cal.

(Aristòfanes, *Les granotes*)

*[...] de nuestro subsuelo se extrae la riqueza que por
allende los mares se conoce [...]*

(Setmanari *Súria*, 27 de juny de 1952)

A finals de 1912 a Súria (Bages) es va descobrir el tercer jaciment de potassa mineral del món. Aquell fet va suposar una autèntica revolució econòmica i social, no solament per a la comarca, sinó també per a Catalunya i Espanya, i va trastocar el mercat mundial de la potassa. El potassi és un dels nutrients essencials per a les plantes i, per tant, la potassa (KCl) és un producte estratègic. La conca potàssica espanyola inclou una gran part de la Depressió Central catalana i s'estén fins al golf de Biscaia.

L'elaboració de la potassa a partir del mineral requereix unes instal·lacions complexes i grans inversions; per tant, la seva explotació només estava a l'abast d'importants capitals financers o d'empreses multinacionals. Des de bon començament va haver-hi molts moviments per obtenir concessions en el jaciment i van sorgir debats i lluites polítiques que van arribar als més alts nivells. Finalment, entre els anys 1918 i 1948 van posar-se en funcionament quatre mines de potassa, totes al Ba-

ges. També, poc temps després, es van iniciar les explotacions als jaciments potàssics de Navarra.

El que presentem en aquest llibre és un recorregut gràfic i històric per les mines de potassa del Bages. La majoria de les fotografies són dels primers anys de la posada en funcionament de les diverses mines, tot i que n'hi ha de més recents. El llibre s'estructura en quatre grans blocs, un per a cadascuna de les mines, en ordre cronològic de la seva engegada. En cada cas, un conjunt nombrós de fotografies mostra el treball a l'interior dels pous i galeries en diferents èpoques, i també es mostren les diverses colònies mineres que les empreses van construir per als seus treballadors, la majoria dels quals eren immigrants del sud-est d'Espanya. Un bloc final tanca el volum, repassant breument els casos d'altres mines que, per diverses raons, no van arribar mai a posar-se en funcionament.

Avui, d'aquelles mines, només queda en funcionament la de Súria, a les mans de la multinacional israeliana ICL.

PART I

DESCOBRIMENT DE LA POTASSA A SÚRIA

AUTORIA DESCONEGUDA / ARXIU ROSA SERRA ROTÉS

Un sondeig a Puig-reig

El 1923, l'Instituto Geológico y Minero de España (IGME) va fer un sondeig a Puig-reig (Berguedà) per a l'estudi del jaciment potàssic català. L'Estat va adjudicar els treballs a la societat belga Trefor. El sondeig va arribar a 817

metres de fondària sense trobar ni sal ni potassa. Entre els enginyers i els geòlegs va haver-hi una certa polèmica sobre si calia continuar aprofundint o no. Uns deien que encara podrien trobar-se les sals, mentre que

altres –basant-se en els fòssils apareguts– afirmaven que era impossible que més avall hi hagués potassa. A la fotografia, personal i familiars dels treballadors davant la porta de la torre de sondeig.

CAPÍTOL 1

EL DESCOBRIMENT DE LA POTASSA

Amb l'aparició de l'agricultura van sorgir els adobs. Un nutrient bàsic per a les plantes són les 'cendres de pot': la potassa. A mitjan segle XIX es van descobrir els primers jaciments de potassa mineral al món.

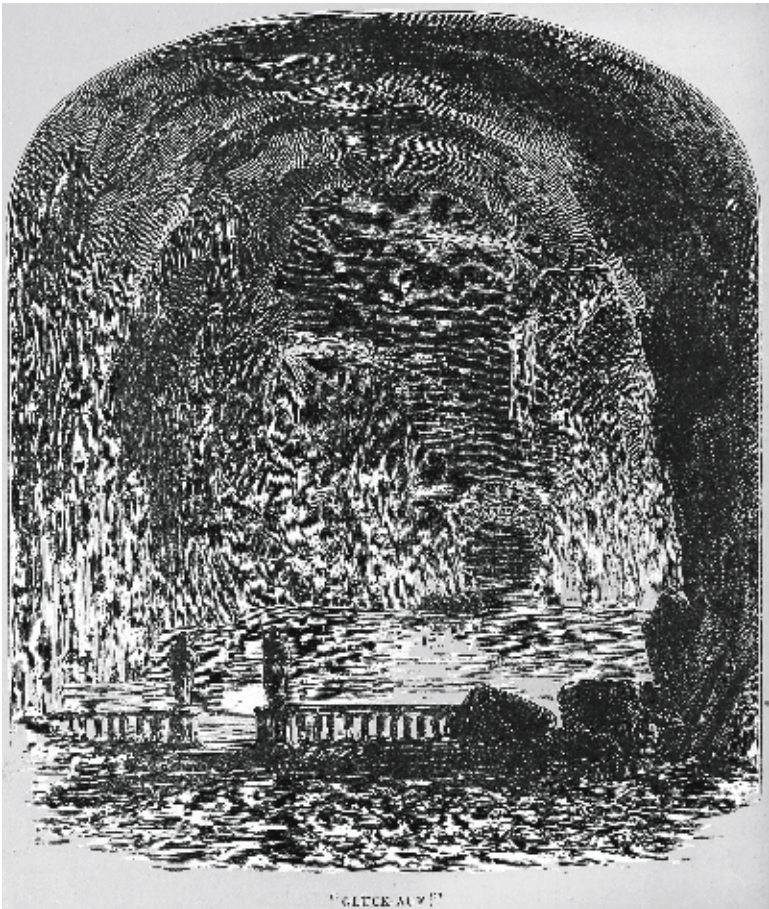
La mineria és coneguda des del neolític i, des de llavors, l'ésser humà ha furgat la terra, cada vegada més avall, buscant noves riqueses o per explotar riqueses ja conegudes. Des de la Grècia clàssica, el món subterrani s'ha identificat amb l'infern, lloc d'estada de les ànimes condemnades i habitatge de tota mena de dimonis. Segurament, els atributs més destacats de les entranyes de la terra són la calor i la foscor, aquesta contraposada amb la claror del cel. Així, la mineria ha estat font de creences en éssers estranys. Ni el mar ni el bosc es presten tant a donar forma a les coses sobrenaturals com ho fa la mina. La foscor morta, en què els llums dels miners només serveixen per distorsionar totes les formes, els sorolls estranys de les roques inquietes, el suport de les quals ha estat minat, l'aproximació del perill i la mort sense previ avís, la desa-

parició sobtada o el descobriment de la bona fortuna, tot plegat va donar lloc a fantasies en la ment de la gent, que, a través de la religió, durant molt de temps va estar impregnada d'ignorància i preparada per a coses miraculoses.

També al neolític va néixer l'agricultura. Aviat es va observar que, amb el temps, la terra perdia fertilitat, cosa que alguns autors clàssics van atribuir a un «envelliment» de la terra, semblant al que passa amb les persones. Però la gent no va trigar a adonar-se que, per tornar a fer la terra rendible, el que calia era reposar els nutrients que necessitaven les plantes, bàsicament nitrogen, fòsfor i potassi. Així van sorgir els adobs, primer, naturals, i després, artificials. Des de molt antic es coneixien les virtuts de la potassa –el clorur potàssic– com a adob. Tradicionalment s'obtenia de les cendres vegetals.

Glück auf!

La mineria té molt de recerca de «tresors» ocults sota terra –tasca «vana y perniciosa» segons un filòsof del segle XVIII. A més a més, és una activitat de risc en què la fortuna té un paper destacat. Segurament per això, els miners alemanys van desenvolupar un fort sentit de solidaritat i van crear l’expressió «Glück auf!»: «Bona sort!». Aquesta salutació es va escampar entre els miners de tot el món. Al risc per a la vida que suposa una activitat en pous i galeries d’una gran fondària, cal afegir-hi el risc econòmic per a les empreses, que d’entrada no saben quina serà l’extensió ni la qualitat del jaciment. En aquesta pàgina, gravat de 1887 que mostra la mina de sal de Wieliczka (Polònia). En l’arc del fons es pot llegir l’expressió «Gluck auf».

Els camps s’adobaven amb els anomenats «formiguers», munts de brossa que es cremaven i les cendres dels quals s’escampaven pels sembrats.

L’origen de la paraula «potassa» és curiós i una mica fosc. L’any 1354 es documenta per primera vegada una paraula per designar les «cendres de fusta». Aquell any, un vaixell procedent de Boulogne portava a Anglaterra «6 barrels of wodaxes». No hi ha dubte que l’aprofitament de les «cendres de fusta» es perd en l’origen dels temps. En algun moment, cap al segle XV o XVI, la paraula va canviar i es va començar a parlar de «cendres de pot», fent referència no a l’origen de les cendres sinó a la tècnica per obtenir-les. La documentació més antiga és del 1588 quan apareix la forma «pot-asschen» designant les cendres de la combustió de la fusta. És una mica més tard, el 1599, quan es diu que aquelles cendres vulgarment s’anomenen «ollares» pel fet que es guarden en olles i vaixelles de fang perquè no es vessin. El 1648 es documenta el primer ús del mot «potash» en anglès.

Serà el 1732 quan Herman Boerhaave justifiqui el nom pel fet que el procés de fabricació era a còpia de dessecar cendres en grans olles.

Els minerals de la potassa són la carnal·lita i la silvina. La silvina és el KCl, que també es coneix com a «sal de Sylvius», i que pren el nom de Franciscus de le Boë Sylvius (1614-1672). La carnal·lita és un clorur doble de magnesi i potassi (KMgCl3·6H2O), anomenada així en honor de Rudolf von Carnall. Per separar les diferents sals del mineral hi ha dos mètodes: dissolució i flotació. El mètode de dissolució es basa en la diferent solubilitat de les diverses sals. Si el mineral es dissol en aigua calenta, només es dissol el clorur potàssic; de manera que, després de separada la part insoluble i un cop freda la dissolució, precipitarà el clorur potàssic. El procediment de flotació es basa en l’ús de reactius per fer flotar el clorur potàssic per sobre del clorur sòdic després de preparar adequadament el mineral. Aquest és el procediment que es fa servir actualment.

AUTORIA DESCONEGUDA / ARXIU ROSA SERRA ROTÉS

Les concessions mineres

Les concessions mineres les atorga l’Estat. El subsol és de domini estatal; els propietaris de terres només en posseeixen la superfície. Les concessions es fan per «pertinences»: quadrats de cent per cent metres (una hectàrea). Es pot demanar qualsevol nombre de pertinences, però sempre connectades entre elles, formant una quadrícula rectangular més o menys regular. La fondària és il·limitada i la concessió és a perpetuïtat, sempre que es com-

pleixin les normes mineres i es pagui el cànon miner. La demarcació de la mina es fa a partir d’un punt d’origen, seguint direccions i distàncies determinades en la sol·licitud, i fixant estakes en els angles on hi ha els canvis de rumb. La llei estableix que les estakes han de ser ben visibles per assenyalar les línies de direcció. Sovint, els concessionaris no fixaven les estakes, cosa que provocava conflictes d’intromissió d’unes mines

en altres i dificultats per atendre correctament noves peticions de concessions. Per dur a terme l’explo-tació, la societat minera ha d’adquirir terrenys on establir els pous i les infraestructures necessàries. Els propietaris han de facilitar els acords de venda i, si convé, l’Estat pot declarar l’explo-tació d’utilitat pública i procedir a l’expropiació.